

**Tomasz Ambroziak**

Instytut Polski w Moskwie (Польский культурный центр в Москве)  
e-mail: tomasz.ambr@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0125-6011

DOI: 10.15290/mhi.2022.21.01.11

# **Jak wydawać cyrylickie akta sejmikowe? Analiza rosyjskich, ukraińskich i białoruskich współczesnych zasad wydawniczych oraz wybranej praktyki edytorskiej. Część I**

## **ABSTRAKT**

Jednym z obszarów, w których w ostatnich latach dokonuje się istotny postęp w publikacji źródeł, jest edytorstwo akt sejmikowych. Zasadniczym pytaniem, które staje przed wydawcami źródeł, jest kwestia zasad edycji. Wydawcy litewskich akt sejmikowych znajdują się w specyficznej sytuacji, ponieważ stają przed problemem wydania w jednym tomie źródeł w języku polskim i ruskim. Tymczasem w polskiej praktyce edytorskiej brak ściśle określonych zasad wydawania źródeł cyrylickich, a współczesne doświadczenia w tej materii są dość skromne. Z podobnym problemem zetknął się zespół przygotowujący edycję akt sejmikowych województwa wileńskiego z lat 1566–1655. W trakcie prac, w celu określenia zasad edycji tekstu, dokonano analizy istniejących modeli teoretycznych i rozwiązań przyjętych w praktyce wydawniczej oraz ich oceny pod kątem przydatności dla zadań, które przed sobą postawiliśmy. W niniejszym artykule przeanalizowane zostaną współczesne instrukcje wydawnicze i rekomendacje metodyczne dla publikacji źródeł cyrylickich sformułowane w edytorstwie rosyjskim, białoruskim i ukraińskim, a także wybrane publikacje źródłowe dokumentów cyrylickich z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVI–XVII w. Wnioski z analizy posłużą do sformułowania propozycji konkretnych rozwiązań dla wydawców akt sejmikowych.

## How to Publish Cyrillic Sejmik Records? Analysis of Russian, Ukrainian and Belarusian Modern Publishing Principles and Selected Editorial Practice. Part 1

### ABSTRACT

One area in which significant progress has been made in the publication of sources in recent years is the editing of sejmik records. The fundamental question facing publishers of sources is the issue of editing principles. Publishers of Lithuanian sejmik records are in a peculiar situation, as they face the problem of publishing sources in Polish and Ruthenian in one volume. Meanwhile, in Polish editing practice, there are no strictly defined rules for publishing Cyrillic sources, and contemporary experience in this matter is quite modest. The team preparing the edition of the sejmik records of the Vilnius voivodship from 1566–1655 faced a similar problem. In the course of the work, in order to determine the principles of editing the text, the existing theoretical models and solutions adopted in publishing practice were analyzed and evaluated for their suitability for the tasks ahead. This article will analyze contemporary publishing instructions and methodological recommendations for the publication of Cyrillic sources formulated in Russian, Belarusian and Ukrainian editing, as well as selected source publications of Cyrillic documents from the territory of the Grand Duchy of Lithuania from the 16th–17th centuries. The conclusions of the analysis will be used to formulate proposals for specific solutions for the publishers of sejmik records.

**Słowa kluczowe:** edytorstwo źródłowe, zasady wydawnicze, źródła cyrylickie, akta sejmikowe, Wielkie Księstwo Litewskie, województwo wileńskie

**Key words:** source editing, publishing principles, cyrillic sources, sejmik records, Grand Duchy of Lithuania, Vilnius voivodship

### Wstęp

Jedną z istotnych cech charakterystycznych ostatnich lat jest znaczący wzrost ilości publikacji źródeł do historii Rzeczypospolitej w okresie wczesnonowożytnym. Zjawisko to nie może nie cieszyć historyków, tym bardziej, że nastąpiło ono po okresie dziesięcioleci umiarkowanej, oględnie rzecz ujmując, dynamiki prac wydawniczych.

Jednym z obszarów, na którym dokonuje się niewątpliwy postęp, jest edytorstwo akt sejmikowych. Stosunkowo niedawno powstały gruntowny przegląd historii edycji akt sejmikowych autorstwa K. Łopateckiego<sup>1</sup> zwalnia autora

<sup>1</sup> Por. K. Łopatecki, *Edycje źródłowe akt sejmikowych: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, t. 14, z. 2, s. 9-43.

z obowiązku szczegółowego jej przedstawiania, zatem moje uwagi będą miały jedynie charakter uzupełniający wobec wspomnianego artykułu.

Co istotne, do niedawna niezwykle słabo opracowane pozostawały akta sejmikowe z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego, mimo że pierwsze prace nad wydaniem dokumentów sejmików litewskich rosyjska archeografia podjęła jeszcze w XIX w. Jednak wydane w ramach prac Wileńskiej Komisji Archeograficznej dokumenty sejmików brzeskiego, grodzieńskiego, wileńskiego, starodubowskiego i pińskiego z lat 1596–1794 oczywiście nie mogą być uznane za edycje akt sejmikowych. Z wyjątkiem pierwszego ze wspomnianych sejmików, tj. sejmiku brzeskiego, wydano bowiem jedynie nieliczne akta, umieszczając je ponadto pośród źródeł o innym charakterze<sup>2</sup>. Pojedyncze dokumenty dotyczące funkcjonowania sejmików w Wielkim Księstwie zostały też wydane na początku minionego stulecia w postaci aneksów lub w przypisach w monografiach M. Lubawskiego<sup>3</sup> i I. Łappy<sup>4</sup>, jednak w większym stopniu niż bezpośrednio działalność i decyzje sejmików naświetlają one procedurę przygotowania przez kancelarię litewską procedury kampanii sejmowej. Podobny charakter mają dokumenty, które zostały wydane w ramach publikacji ksiąg *Metryki Litewskiej*<sup>5</sup>. Pojedyncze instrukcje sejmików Wielkiego Księstwa ukazywały się w postaci oddzielnych publikacji H. Lulewicza<sup>6</sup>, H. Sahanowicza<sup>7</sup>, W. Hałubowicza<sup>8</sup>

<sup>2</sup> *Акты Виленской археографической комиссии*, t. 1: *Акты Гродненского земского суда*, Вильно 1865; t. 2: *Акты Брестского земского суда*, Вильно 1867; t. 3: *Акты Брестского городского суда*, Вильно 1870; t. 4: *Акты Брестского городского суда*, Вильно 1870; t. 7: *Акты Гродненского городского суда*, Вильно 1874; t. 7: *Акты Виленского городского суда*, Вильно 1875; t. 21: *Акты Гродненского земского суда*, Вильно 1894; t. 34: *Акты относящиеся ко времени войны за Малороссию*, Вильно 1909.

<sup>3</sup> М.К. Любавский, *Литовско-русский Сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства. Приложения*, Москва 1901.

<sup>4</sup> И.И. Лаппо, *Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский совет и его сеймик*, Юрьев 1911.

<sup>5</sup> *Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией*, t. 30, Юрьев 1914; *Lietuvos Metrika Knyga Nr. 531 (1567–1569): viešuju reikalų knyga 9*, par. L. Anužyte, A. Baliulis, Vilnius 2001; *Lietuvos Metrika (1569–1571): viešuju reikalų knyga 10*, par. L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius 2001.

<sup>6</sup> H. Lulewicz, *Najstarsza znana instrukcja sejmikowa z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Sejmik wileński przed sejmem warszawskim 1570 roku*, [w:] *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane profesorowi Janowi Sereydcy w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, Opole 2004, s. 171–180.

<sup>7</sup> H. Sahanovič, *Vilniaus seimelio instrukcija pasiuntiniams į 1619 metų abiejų tautų respublikos seimą*, „Lietuvos istorijos metraštis“, 2008, 1, Vilnius 2009, s. 137–144; Г. Сагановіч, *Інструкцыя паслам Ашмянскага павета на канвакацыйны сойм 1632 г.*, „Беларускі гістарычны агляд“ 2007, t. 14, z. 1–2, s. 207–219.

<sup>8</sup> В. Галубовіч, А. Радаман, *Інструкцыя полацкай шляхты на сойм 1608 [1609] г.*, „Commentarii Polocenses Historici“ (= „Полацкія гістарычныя запіскі“) 2006, t. 3, s. 70–72; В. Галубовіч, *«Пры складанні ніжэйшага паклону»: невядомая інструкцыя полацкай шляхты на сойм Рэчы Паспалітай 1639 г.*, „Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А: Гуманитарные науки. Исторические науки“ 2020, nr 1, s. 45–50.

i przede wszystkim A. Radamana<sup>9</sup> oraz w ramach zbiorów dokumentów<sup>10</sup>. Pewne dokumenty dotyczące funkcjonowania sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego (przede wszystkim sejmiku wileńskiego) odnajdujemy również w wydanych przez H. Lulewicza *Aktach zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*<sup>11</sup>. W ostatnich latach pojawiły się też (krytykowany w nauce) wybór akt sejmikowych z obszaru współczesnej Białorusi<sup>12</sup> oraz zbiór instrukcji i laudów sejmikowych z okresu Sejmu Wielkiego<sup>13</sup>. Faktycznie więc dopiero w 2019 r. doczekaliśmy się pierwszej klasycznej edycji akt sejmikowych z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego w postaci przygotowanych przez M. Jusupović akt sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795<sup>14</sup>.

Nie może zatem nie cieszyć, że obecnie kilka zespołów w oparciu o granty Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki prowadzi prace nad przygotowaniem kolejnych edycji litewskich akt sejmikowych. W ramach projektu „Monumenta Magni Ducatus Lithuaniae – przygotowanie edycji unikalnych źródeł do dziejów Wielkiego Księstwa Litewskiego” edycję akt sejmikowych województwa wileńskiego z lat 1566–1655 opracowuje T. Kempa oraz piszący te słowa. Zespół pod kierownictwem A. Rachuby przygotowuje do wydania akta sejmiku nowogródzkiego od 1566 do 1794 r. Niedawno finansowanie w ramach tego samego programu uzyskały dwie kolejne grupy badaczy. Pierwsza z nich,

<sup>9</sup> A. Радаман, *Інструкцыя Новагародскага сойма на варшаўскі вальны сойм 1598 г., „Сацыяльна-эканамічныя і прававыя наследаванні”* 2005, nr 2, s. 97-109; Idem, *Інструкцыя сойма Новагародскага павета паслам на элекцыйны сойм 1587 г.*, „Беларускі гістарычны агляд” 2003, t. 10, nr 1-2 (18-19), s. 163-174; Idem, *Інструкцыя слонімскага перадсоймавага сойма, які адбыўся ў Слоніме 11 снежня 1602 г., соймавым паслам на кракаўскі вальны сойм Рэчы Паспалітай 1603 г.*, [w:] *Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура*, cz. I, Мінск 2017, s. 237-245; Idem, *Інструкцыя шляхты Гарадзенскага павета паслам на Варшаўскі сойм 1572 г. з агульнаваяводскага сойма Трокскага ваяводства, які адбыўся ў Самілішках 9 снежня 1571 г.*, [w:] *Гарадзенскі палімпсест. Дзяржаўныя ўстановы і палітычнае жыццё, XV–XX ст.*, рэд. А. Смаленчук, Н. Сліж, Гародня 2009, s. 246-251; Idem, *Соймакавая ухвала шляхты Браслаўскага павета ад 19 снежня 1600 г. у кантэксце вайны Рэчы Паспалітай абодвух народаў са Швецыяй (1600–1629)*, [w:] *Браслаўскія чытанні. Матэрыялы VI-й навукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 150-й гадавіне з дня нараджэння браслаўскага лекара Станіслава Нарбута (1853–1926)*, 7-8 мая 2003 г., Браслаў 2003, s. 80-88.

<sup>10</sup> *Dyaryusze sejmowe r. 1597, w dodatkach akta sejmikowe i inne odnoszące się do tego sejmku*, wyd. E. Barwiński, [w:] *Scriptores rerum Polonicarum*, t. 20, Kraków 1907, s. 403-415; *Wiadomości do dziejów polskich z Archiwum Prowincji Szląskiej*, wyd. A. Mosbach, Wrocław 1860, s. 312-317.

<sup>11</sup> *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, opr. H. Lulewicz, t. 1: *Okresy bezkrólewí*, Warszawa 2006; t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, Warszawa 2009.

<sup>12</sup> Я.К. Анішчанка, *Збор твораў у 6 т.*, т. 5: *Абывацелі правінцыя: Інструкцыі шляхецкіх сеймікаў беларускіх земляў ВКЛ (Літоўская правінцыя)*. Зб. дакум., wyd. Я.К. Анішчанка, Мінск 2009.

<sup>13</sup> *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, par. R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė, Vilnius 2015.

<sup>14</sup> *Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733–1795*, wyd. M. Jusupović, Warszawa 2019; por. T. Амброзяк, *Первая публікацыя сейміковых дакументаў Великога княжества Литовскаго*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 2021, nr 1, s. 196-204.

pod kierownictwem K. Łopateckiego, przygotowuje edycję akt sejmiku połockiego z XVI–XVIII w. Druga, pod kierownictwem M. Jusupović – akt sejmiku trockiego z lat 1733–1795.

Zasadniczym pytaniem, które powinien zadawać sobie wydawca podczas edycji jest nie tylko co, ale i w jaki sposób wydawać. Wydawcy litewskich akt sejmikowych znajdują się w specyficznej sytuacji. W odniesieniu do źródeł w języku polskim w praktyce wciąż podstawą praktyki edytorskiej, choć stosowaną czasem z pewnymi odstępstwami, pozostaje *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.* autorstwa K. Lepszego<sup>15</sup>. Jednak w Wielkim Księstwie Litewskim mamy do czynienia nie tylko ze źródłami w języku polskim, ale też w języku ruskim. Tymczasem w polskiej praktyce edytorskiej brak ściśle określonych zasad wydawania źródeł cyrylickich. Stawia to przed wydawcami potrzebę przyjęcia jakichś zasad podczas ich publikacji. Jak wynika z powyższego akapitu, współczesne doświadczenia w wydawaniu cyrylickich źródeł sejmikowych z terenu Wielkiego Księstwa (czy szerzej – litewskiego systemu parlamentarnego) są dość skromne – są to przede wszystkim publikacje poszczególnych instrukcji sejmikowych przygotowane przez A. Radamana. Poza tym doświadczenia te mają charakter raczej pośredni: można bowiem zaliczyć do nich wydane przez H. Lulewicza *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego* i, z zastrzeżeniami, wymienione wyżej księgi *Metryki Litewskiej*.

Z podobnym problemem zetknął się też zespół przygotowujący edycję akt sejmikowych województwa wileńskiego z lat 1566–1655, tj. T. Kempa oraz piszący te słowa. W przygotowanej przez nas publikacji obok źródeł w języku polskim zebraliśmy bowiem 58 dokumentów cyrylickich. Oczywiście pytanie, które musieliśmy sobie zadać w trakcie pracy, brzmiało: w jaki sposób je wydać? Jedną z jego części była kwestia określenia zasad edycji tekstu, którymi będziemy się kierować w naszej publikacji. W tym celu dokonaliśmy analizy istniejących modeli teoretycznych i rozwiązań przyjętych w praktyce wydawniczej oraz ich oceny pod kątem przydatności dla zadań, które przed sobą postawiliśmy.

## **Analizowane zasady wydawnicze**

W niniejszym artykule przeanalizowane zostaną współczesne instrukcje wydawnicze i rekomendacje metodyczne dla publikacji źródeł cyrylickich sformułowane w edytorstwie rosyjskim, białoruskim i ukraińskim, a także, dla pokazania rozwiązań nie tylko formułowanych w teorii, ale i rzeczywiście wykorzystywanych w praktyce edytorskiej, wybrane publikacje źródłowe

<sup>15</sup> *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, opr. K. Lepszy, Wrocław 1953.

dokumentów cyrylickich z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVI–XVII w. Pominięte natomiast zostaną starsze instrukcje wydawnicze, gdyż szczegółowe śledzenie przyjętych w nich rozwiązań jest już domeną raczej historii edytorstwa, a jednocześnie nadmiernie rozbudowując tekst, nie przyniosłoby chyba wiele praktycznych korzyści<sup>16</sup>. Ponieważ porównanie wszelkich aspektów sposobu oddawania tekstu źródła znacznie przekracza ramy pojedynczego artykułu, w niniejszym tekście wskazane poniżej pozycje zostaną przeanalizowane pod kątem ich ogólnych założeń oraz konkretnych rozwiązań dotyczących sposobu oddawania w tekście liter wykorzystywanych w oryginalnym dokumencie. Pozostałe aspekty problematyki, choć bez wątplenia istotne i niezmiernie interesujące, będą jeszcze przedmiotem dalszych rozważań i zostaną ujęte w kolejnej części opracowania.

Analizę rozpocznę od wymienienia i krótkiej charakterystyki pozycji poddanych analizie. Pierwsza z nich stanowi swego rodzaju zwieńczenie dorobku radzieckiej archeografii. Jest nią drugie wydanie *Zasad wydawania dokumentów historycznych w ZSRR* (dalej: *Zasady ZSRR*) z 1990 roku<sup>17</sup>. Uwzględnione zostaną rozwiązania przewidziane przez nie w dyplomatycznym i naukowo-krytycznym sposobie oddawania tekstu.

Kolejną pozycję, nieco wcześniejszą od *Zasad ZSRR*, również wypada nazwać podstawową, a jednocześnie stanowiącą punkt odniesienia dla wielu publikacji źródłowych, w tym części tych, które będą poddane analizie w niniejszym artykule. Są nią opracowane w 1985 r. przez A. Choroszkiewicz i S. Kasztanowa *Rekomendacje metodyczne w zakresie wydania i opisanie materiałów Metryki Litewskiej* (dalej: *Rekomendacje dla ML*)<sup>18</sup>. *Rekomendacje dla ML* odegrały niewątpliwą rolę w kształtowaniu zasad późniejszej praktyki edytorskiej, nawet jeśli poszczególni wydawcy, informując o tym lub nie, przyjmowali inne rozwiązania. Kasztanow jest autorem również innego zbioru zasad: *Rekomendacji metodycznych w zakresie wydania Akt Państwa Rosyjskiego*” (dalej: *Rekomendacje dla Akt Państwa Rosyjskiego*)<sup>19</sup>.

Ukraińskie edytorstwo w latach 80. i 90. ubiegłego wieku sformułowało kilka propozycji instrukcji wydawniczych, spośród których analizie poddane zostaną dwie. Pierwsza z nich to sformułowane przez W. Straszkę *Zasady oddawania tekstu dokumentów cyrylickich XVI–XVIII w. metodami dyplomatyczną i popularną oraz rekomendacje przy stosowaniu tych zasad w wy-*

<sup>16</sup> Czytelnika chętnego do zgłębienia tego frapującego zagadnienia można odesłać np. do pracy: С.М. Каштанов, *Актовая археография*, Москва 1998, s. 233-299.

<sup>17</sup> *Правила издания исторических документов в СССР*, 2-е издание, Москва 1990.

<sup>18</sup> *Методические рекомендации по изданию и описанию материалов Литовской метрики*, сост. А.Л. Хорошкевич, С.М. Каштанов, Москва – Вильнюс 1985.

<sup>19</sup> С.М. Каштанов, *Методические рекомендации по изданию «Актów Русского государства»*, [w:] *Idem, Актовая археография*, s. 143-232.

daniach typu naukowego i naukowo-popularnego<sup>20</sup> (dalej: *Zasady oddawania tekstu*). Analizie poddane zostaną rozwiązania przewidziane przez *Zasady oddawania tekstu* dla metody dyplomatycznej (naukowej) i popularnej (naukowo-krytycznej). Drugą są przygotowane przez W. Nimczuka *Zasady wydawania źródeł napisanych językiem ukraińskim i cerkiewnosłowiańskim redakcji ukraińskiej*<sup>21</sup> (dalej: *Zasady dla źródeł ukraińskich*). Wśród rozwiązań zaproponowanych przez *Zasady dla źródeł ukraińskich* przeanalizowane zostaną te, które przewidziano dla metod dyplomatyczno-krytycznej i krytyczno-dyplomatycznej.

Własną propozycję przygotowała również nauka białoruska. Mowa tu o sporządzonych przez A. Gruszę *Rekomendacjach metodycznych w zakresie publikacji rękopiśmiennych aktowych źródeł cyrylickich na Białorusi (XIII–XVIII w., okres Wielkiego Księstwa Litewskiego)*<sup>22</sup> (dalej: *Zasady na Białorusi*).

Jak już wspomniano, analizie zostaną również poddane rozwiązania stosowane w praktyce edytorskiej, w związku z czym sięgniemy do wybranych publikacji źródłowych. Analiza wszystkich publikacji, choć niezmiernie ciekawa z punktu widzenia szczegółowego opisanie tendencji współczesnego edytorstwa, znacznie przerosłaby możliwości artykułu i chyba wniosłaby niewiele nowego z punktu widzenia możliwych sposobów oddawania tekstu źródeł, gdyż powstające publikacje opierają się albo na wybranych przez wydawców instrukcjach i rekomendacjach, albo są swego rodzaju kombinacją zasad w nich przewidzianych. W związku z tym w ramach niniejszego artykułu zostaną przeanalizowane rozwiązania przyjęte w wybranych księgach *Metryki Litewskiej*: księdze nr 5 (z lat 1427–1506), wydanej w 1993 r. przez E. Banionisa<sup>23</sup>, będącej pierwszą litewską publikacją ksiąg *Metryki* (dalej: ML 5); księdze nr 28 (z lat 1522–1552), wydanej w 2000 r. przez W. Mienżyńskiego<sup>24</sup>, czyli pierwszej białoruskiej edycji ksiąg *Metryki* (dalej: ML 28) oraz księdze wpisów nr 131, wydanej w 2001 r. przez A. Rachubę (dalej: ML 131)<sup>25</sup>. Dodatkowo przeanalizowane zostaną wydane przez H. Lulewicza *Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego* (dalej: *Akta zjazdów*), ponieważ zawarte

<sup>20</sup> В. Страшко, *Правила передачі тексту кириличних документів XVI–XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів (Проект)*, Київ 1992.

<sup>21</sup> В. Німчук, *Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковно-слов'янською мовою української редакції. Проект*, Київ 1995.

<sup>22</sup> *Метадычныя рэкамендацыі на публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII–XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага)*, аўтар-складальнік А.І. Груша, Мінск 2003.

<sup>23</sup> *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*, par. E. Banionis, Vilnius 1993.

<sup>24</sup> *Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28 (Копія канца XVI ст.)*, падр. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск 2000.

<sup>25</sup> *Metryka Litewska. Księga wpisów nr 131*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 2001.

w tym wydawnictwie dokumenty dotyczą funkcjonowania systemu parlamentarnego w Wielkim Księstwie Litewskim, a ponadto niektóre z nich były przedmiotem edycji w ramach publikacji akt sejmikowych województwa wileńskiego, oraz cztery edycje pojedynczych akt sejmikowych dokonane przez A. Radama (dalej: *Instrukcje sejmikowe*)<sup>26</sup>.

## Założenia ogólne

Analizę zasad oddawania tekstu zacząć wypada od przybliżenia ogólnych założeń, którymi kierują się poszczególne instrukcje wydawnicze. Ich przegląd rozpoczniemy od *Zasad ZSRR*. Przewidziano w nich dwa sposoby oddawania tekstu wydawanego dokumentu: dyplomatyczny oraz naukowo-krytyczny, wybór między nimi ma być dokonywany przez wydawcę w zależności od zadań edycji. Dla obu sposobów *Zasady ZSRR* przewidują ogólną regułę oddawania tekstu źródła przy dokładnym zachowaniu jego charakterystycznych cech stylistycznych i językowych. Przy zastosowaniu sposobu dyplomatycznego, wykorzystywanego w specjalistycznych edycjach naukowych i dydaktycznych (paleograficznych, lingwistycznych itp.) należy oddać tekst w całkowitej zgodzie z oryginałem i jego cechami charakterystycznymi, takimi jak archaiczna ortografia, pewne cechy grafiki czy błędami. Sposób naukowo-krytyczny przewiduje natomiast, przy dokładnym zachowaniu cech stylistycznych i fonetycznych, stosowanie współczesnej (rosyjskiej) ortografii i interpunkcji. Reguły te są, moim zdaniem, niezbyt klarowne. *Zasady ZSRR* nie precyzują bowiem, jakież to cechy fonetyczne tekstu powinien zachować wydawca poza innymi niż te, które są odzwierciedlone w ortografii. Dodatkowo wskazany podział komplikują zasady wydawania tekstów do końca XVIII w. Przewidują one bowiem zachowanie cech ortografii dokumentu, zarówno takich, które są normą, jak i będących odchyleniem od normy, zaś dla źródeł z XVI–XVIII w. dodatkowo zamianę liter, które wyszły z użycia, na stosowane współcześnie. Te punkty *Zasad ZSRR* nie przewidują jednak rozróżnienia między sposobem dyplomatycznym i naukowo-krytycznym, co wydaje się stać w pewnej sprzeczności z innymi przywołanymi wyżej regułami wydawania dokumentów sposobem dyplomatycznym.

Kolejną pozycją są *Rekomendacje dla ML*. Ich cechą charakterystyczną jest dokonanie bardzo daleko idącego zróżnicowania zasad oddawania tekstu pomiędzy źródłami powstałymi do końca XVI w. a źródłami z wieku XVII i późniejszymi. W przypadku pierwszej grupy autorzy *Rekomendacje dla ML*

<sup>26</sup> А. Радаман, *Инструкция Новагородскага сойма 1598...*; Idem, *Инструкция сойма Новагородскага павета 1587...*; Idem, *Инструкция ишляхты Гарадзенскага павета 1571*; Idem, *Соймакавая ухвала ишляхты Браслаўскага павета 1600...*



zalecają wierne oddawanie pisowni źródła, zaś w przypadku drugiej, postępują jej daleko idącą modernizacją. W odniesieniu do pierwszej grupy źródeł autorzy starali się wskazać szczegółowe zasady w zakresie sposobu oddawania tekstu, nawet jeśli część problemów edytorskich nie została przez nich podjęta. Należy przy tym zauważyć, że nawet w obrębie pierwszej grupy autorzy dokonali pewnego zróżnicowania zasad dla oryginalnych ksiąg z I poł. XVI w. oraz ksiąg, które zachowały się w postaci kopii z końca XVI w. Gorzej wygląda jednak sytuacja w odniesieniu do drugiej grupy źródeł, w przypadku których zasady oddawania tekstu zostały określone ogólnikowo, co w praktyce nie pozwala na rozstrzygnięcie wielu istotnych kwestii wydawniczych. Co ciekawe, o wskazanym zróżnicowaniu zasad zwykle nie informowali wydawcy, powołujący się na *Rekomendacje dla ML* przy określeniu własnych zasad edycji. O ile można to zrozumieć w przypadku edycji konkretnej książki Metryki (gdy można po prostu założyć, że wydawca stosował się do konkretnej grupy zasad przewidzianych przy *Rekomendacje dla ML*), o tyle wypadałoby jednak wspomnieć o tym podczas edycji zbioru źródeł powstałych w różnym czasie, wobec których, jeśli wydawca chciałby literalnie stosować się do reguł przewidzianych w *Rekomendacjach dla ML*, należałoby stosować różne zasady edycji.

Podobnego rozróżnienia nie widzimy natomiast w *Rekomendacjach dla Akt Państwa Rosyjskiego*. Przeciwnie, ich autor wprost stwierdził, że niezależnie od tego, jaki rękopis jest podstawą wydania: oryginał czy kopia, wydawca powinien stosować jednolite zasady transkrypcji tekstu. Jedną z podstawowych reguł przewidzianych przy *Rekomendacjach dla Akt Państwa Rosyjskiego* jest zasada „szacunku względem tekstu”. Przejawia się ona w zachowaniu ortografii oryginału, choć z zamianą liter, które wyszły z użytku, oraz wydaniu dokumentu bez jakichkolwiek skrótów i arbitralnych uzupełnień. Za takie nie uważa się jednak naukowo uzasadnionej rekonstrukcji tekstu w nawiasie kwadratowym, rozszyfrowania skrótów czy uzupełnienia brakujących liter w nawiasie zwykłym.

W *Zasadach oddawania tekstu* scharakteryzowano dwie metody oddawania tekstu źródła: dyplomatyczną i popularną. Podstawowym założeniem przy formułowaniu pierwszej z nich było kierowanie się zasadą historyczności dokumentu, będącego niepowtarzalnym świadectwem swojej epoki. Zmiany dokonywane w tekście podczas publikacji źródła, zdaniem autora, czynią opublikowany dokument nieadekwatnym względem oryginału i stawiają badaczy „przed możliwością dezinformacji”. Metoda dyplomatyczna polega zatem na możliwie jak najadekwatniejszym oddawaniu tekstu, granicą czego są jedynie rozumienie tekstu przez wydawcę i możliwości techniczne druku. Głównym założeniem przy sformułowaniu metody popularnej było uwzględnienie wartości kulturologicznej dokumentu historycznego dla nieprofesjonalnego czytelnika i adaptacja tekstu do jego potrzeb przy jednoczesnym zachowaniu autentyczności

źródła. Metoda popularna przewiduje więc maksymalną adaptację tekstu do norm współczesnej grafiki i ortografii języka, w którym dokonywana jest edycja (ukraińskiego, rosyjskiego lub białoruskiego) przy zachowaniu charakterystycznych dla oryginału cech fonetycznych i stylistycznych. *Zasady oddawania tekstu* przewidują, że w celu oddania tekstu w przypadku edycji źródeł sposobem drukarskim (tj. nie jako faksymile) w wydaniach typu naukowego powinno się stosować wyłącznie metodę dyplomatyczną, a w wydaniach typu popularnonaukowego stosować wyłącznie metodę popularną.

Radykalną, a jednocześnie dość skomplikowaną, propozycję przedstawiono w *Zasadach dla źródeł ukraińskich*. Wyróżniono w nich dwie klasy publikacji źródeł: naukową i popularną. W klasie naukowej wyróżniono trzy metody (sposoby) edycji źródeł: dyplomatyczną, dyplomatyczno-krytyczną i krytyczno-dyplomatyczną. W klasie popularnej wyróżniono zaś dwie metody edycji: naukowo-krytyczną i naukowo-popularną. Z kolei w ramach metody naukowo-krytycznej określono różne zasady dla trzech grup źródeł, wyróżnionych ze względu na kryterium chronologiczne: pochodzących z X–XIII w., z XIV–XVIII w. oraz z XIX–XX w.

Według *Zasad dla źródeł ukraińskich* celem wydania źródeł metodami dyplomatyczno-krytyczną i krytyczno-dyplomatyczną jest maksymalne zachowanie tekstu jako całościowego komunikatu językowego oraz tych elementów, które sprzyjają jego odpowiedniemu rozumieniu. W przypadku obu metod ingerencja w tekst powinna być minimalna. Zadaniem zastosowania metody dyplomatyczno-krytycznej jest, według autora, przeniesienie do publikacji najważniejszych wizualnych i językowych cech charakterystycznych tekstu wraz z jego krytyczną obróbką w celu ułatwienia czytania i zrozumienia, i adaptacją do możliwości drukarskich i wydawniczych. Metoda krytyczno-dyplomatyczna natomiast przewiduje zachowanie najważniejszych elementów grafiki i ortografii oryginału, ale zezwala na wniesienie pewnych elementów współczesnej ortografii i interpunkcji w celu ułatwienia zrozumienia tekstu, szczególnie dla czytelników, niebędących filologami (w tym dla historyków).

Dość niejasne, by nie powiedzieć, częściowo sprzeczne, są zalecenia autora odnośnie do wykorzystania konkretnej metody w obrębie wydawnictw z klasy naukowej. W jednym miejscu uznano bowiem, że metody dyplomatyczna i dyplomatyczno-krytyczna powinny być wykorzystywane przy edycji źródeł z dowolnego okresu, zaś metoda krytyczno-dyplomatyczna przy edycji źródeł z XVIII–XX w.<sup>27</sup> Jednak w innym miejscu autor podał, że metoda dyplomatyczno-krytyczna wykorzystywana jest przy publikacji przede wszystkim źródeł z X–XV w. oraz bardzo ważnych tekstów następných epok, zaś metoda

<sup>27</sup> В. Німчук, *Правила видання пам'яток, писаних українською мовою*, s. 8.

krytyczno-dyplomatyczna przy publikacji źródeł dowolnego okresu, szczególnie z XVI-XVIII w.<sup>28</sup>. Jednocześnie jednak przy pierwszej publikacji źródła zalecono stosowanie metody dyplomatycznej lub dyplomatyczno-krytycznej, by „przekazać najpewniejsze informacje o źródle”<sup>29</sup>. W *Zasadach dla źródeł ukraińskich* wprowadzono jednak jeszcze jeden podział edycji źródłowych, tym razem na trzy typy: akademicki, naukowo-krytyczny i popularny. W edycji typu akademickiego zalecono stosowanie metody dyplomatycznej lub dyplomatyczno-krytycznej. W edycji typu naukowo-krytycznego zalecono zaś wykorzystanie metody dyplomatyczno-krytycznej lub krytyczno-dyplomatycznej, ewentualnie dyplomatycznej. Te dość zawiłe rozróżnienia sprawiają, że pozostaje niezrozumiałe, którą z metod edycji powinien zastosować wydawca źródeł sejmikowych, jeśli chciałby stosować się do *Zasad dla źródeł ukraińskich*: dyplomatyczno-krytyczną czy krytyczno-dyplomatyczną<sup>30</sup>.

Do podstawowych założeń *Zasad na Białorusi* należą m.in. pełnia przedstawienia i dokładność oddania tekstu oraz jego czytelność. Jedną z ich reguł jest zasada „szacunku względem tekstu”, przewidująca m.in. niewnoszenie do tekstu arbitralnych zmian i zachowanie ortografii oryginału. Pozycja ta jest rozbudowana i w niektórych miejscach bardzo szczegółowa. Podstawą jej tworzenia były, jak stwierdza autor, zasady przewidziane w *Rekomendacjach dla ML* oraz *Rekomendacjach dla Akt Państwa Rosyjskiego*.

Wypada również krótko przedstawić zasadnicze założenia przyjmowane przez wydawców poszczególnych edycji, które są przedmiotem analizy w niniejszym artykule. Należy zauważyć, że wstępy do owych edycji różnią się pod względem szczegółowości, a ponadto nie zawsze wydawcy w rzeczywistości trzymali się deklarowanych w owych wstępach zasad. W przypadkach, gdy we wstępie nie poruszono którejs z rozpatrywanych w artykule kwestii szczegółowych, przyjęte przez wydawcę rozwiązanie starano się zrekonstruować w oparciu o tekst edycji.

Co ciekawe, mimo że ML 5 była pierwszą wydaną wspólnie (tj. pomijając przedrewolucyjne edycje rosyjskie) cyrylicką księgą Metryki Litewskiej, jej wydawca w żaden sposób nie odniósł się do *Rekomendacji dla ML*<sup>31</sup>. Podstawową zasadą przy jej wydaniu było literalne oddanie tekstu źródła, ale z określonymi zmianami w grafice, tj. zamianą liter, które wyszły z użycia. Podobne

<sup>28</sup> Ibidem, s. 15.

<sup>29</sup> Ibidem, s. 21.

<sup>30</sup> Odnośnie krytyki *Zasad dla źródeł ukraińskich* por. także Т.Г. Таирова-Яковлева, *Современное состояние украинской археографии (публикации источников раннего нового времени)*, „Вестник СПбГУ” 2014, Сер. 2, Вып. 4, s. 147.

<sup>31</sup> Co skrytykowali M. Vuczko i O. Chorużenko: М.Е. Бычкова, О.М. Хоруженко, *Современные принципы издания кириллических документов Литовской метрики*, „Труды Института российской истории” 2009, вып. 8, s. 73.

założenie, choć czasem realizowane w inny sposób, przyjęto też w ML 28. W tym przypadku wydawcy powołali się na *Rekomendacje dla ML*, choć nie zawsze przyjęte przez nich rozwiązania rzeczywiście im odpowiadały.

Również w *Aktach zjazdów* przyjęto ogólne założenie literalnego oddania tekstu przy pomocy współczesnego alfabetu. Co ciekawe, we wstępie wydawca powołał się jednocześnie na zasady ML 5 oraz *Rekomendacji dla ML*, pomimo różnic między nimi i pomimo wspomnianego już zróżnicowania zasad w samych *Rekomendacjach dla ML*. W ML 131 przy wydawaniu dokumentów cyrylickich również zadeklarowano zastosowanie *Rekomendacji dla ML*, choć, jak ujrzymy na przykładzie kwestii szczegółowych, przy oddawaniu tekstu w szeregu przypadków zastosowano rozwiązania odmienne. Inną drogą podążono natomiast w *Instrukcjach sejmikowych*, gdzie starano się np. zachować litery, które wyszły z użycia. Należy przy tym zauważyć, że zastosowane w poszczególnych dokumentach wydanych przez A. Radamana rozwiązania były do siebie dość podobne, ale, jak zobaczymy, nie zawsze identyczne.

### **Kwestie szczegółowe**

Po rozpatrzeniu ogólnych założeń poszczególnych instrukcji i rekomendacji należy przejść do analizy przewidzianych w nich szczegółowych rozwiązań. W przypadku poszczególnych kwestii będziemy podawać rozwiązania *explicite* wymienione w instrukcjach i zasadach wydawniczych. Jeśli autorzy którejs z instrukcji nie wypowiedzieli się na dany temat, co do zasady nie będę, aby nadmiernie nie rozbudowywać tekstu, dodatkowo zaznaczał tego faktu. Omówię również rozwiązania przyjęte w poszczególnych edycjach, o ile zostały wprost wymienione we wstępach lub dają się zrekonstruować bez drobiazgowego porównywania tekstu z całością rękopisu, ponieważ w przeciwnym przypadku rekonstrukcja mogłaby mieć jedynie wrywkowy charakter.

Jednym z kluczowych zagadnień do rozstrzygnięcia przez wydawców źródeł cyrylickich jest kwestia zachowywania cech ortografii oryginalnego tekstu, w szczególności zamiany liter, które wyszły z użycia. Wbrew pozorom, w obrębie tego zagadnienia widzimy spore zróżnicowanie szczegółowych rozwiązań proponowanych przez poszczególne instrukcje wydawnicze. Niektóre z nich kierują się ogólną regułą zachowania cech ortografii źródła. *Zasady oddawania tekstu* w metodzie dyplomatycznej zalecają dotrzymanie maksymalnej adekwatności tekstu, czego granicą jest jedynie rozumienie tekstu przez edytora oraz możliwości drukarskie. *Zasady ZSRR* dla źródeł do końca XVIII w., zarówno w metodzie dyplomatycznej, jak i naukowo-krytycznej, postulują zachowanie cech ortografii, zarówno będących normą, jak i odstępstw od niej, przewidując oddawanie tekstu przy pomocy liter grażdanki. Według *Zasad na Białorusi* tekst powinien być oddawany przy pomocy współczesnego białoruskiego alfabetu i czcionki z zachowaniem ortografii oryginału.

Zachowanie liter, które wyszły z użycia, przewiduje metoda dyplomatyczna w *Zasadach oddawania tekstu*, metoda dyplomatyczno-krytyczna i krytyczno-dyplomatyczna w *Zasadach dla źródeł ukraińskich* (choć ta ostatnia wyjątkowo, „w razie skrajnej potrzeby”, dopuszcza ich zamianę na współczesne), *Zasady na Białorusi*, *Instrukcje sejmikowe* oraz *Rekomendacje dla ML*. Te ostatnie ograniczają jednak to zalecenie, po pierwsze, do oryginalnych ksiąg Metryki z I poł. XVI w. i, po drugie, do kopii z końca XVI w. W przypadku kopii z końca XVI w. litery, które wyszły z użycia, powinny zostać zachowane tylko w tym przypadku, jeśli litery współcześnie używane i te, które wyszły z użycia odpowiadają „różnym ekwiwalentom fonetycznym”, w ich stosowaniu w oryginale brak konsekwencji lub jeśli nie odzwierciedlają „cech charakterystycznych grafiki pisma kopistów”.

Zamianę na współczesne litery proponują natomiast *Zasady ZSRR* w ramach metody naukowo-krytycznej, *Rekomendacje dla ML* dla źródeł z XVII w., *Rekomendacje dla Akt Państwa Rosyjskiego* oraz *Zasady oddawania tekstu* dla metody naukowo-krytycznej. Według pierwszej ze wspomnianych pozycji litery, które wyszły z użycia powinny być zamienione na współczesne litery „oznaczające ten sam dźwięk”. Natomiast według ostatniej pozycji litery te powinny być oddawane przy pomocy liter współczesnego alfabetu języka wydania odpowiednio do ich współczesnego sposobu zapisu w tym języku, co jest w praktyce rekomendacją niezbyt, jak się wydaje, przejrzystą. Zamianę liter na współczesne stosują, choć w różnych wariantach, wszyscy wydawcy analizowanych ksiąg Metryki (ML 5, ML 28 i ML 131) oraz *Akt zjazdów*. Sprzeczne są natomiast zalecenia *Zasad ZSRR*, które w przypadku metody dyplomatycznej przewidują zachowanie liter, które wyszły z użycia, jednocześnie dla źródeł z XVI–XVIII w. postulując ich zamianę na współczesne. Można chyba przyjąć, że ostatnia z zasad, jako szczegółowa, ma pierwszeństwo w zastosowaniu przed ogólną zasadą zachowania liter, które wyszły z użycia, a zatem wydawca, który chciałby stosować się do *Zasad ZSRR* powinien litery te zamieniać na współczesne.

Jeśli jednak spojrzymy na szczegóły przyjętych rozwiązań, zagadnienie sposobu oddawania liter, które wyszły z użytku, nieco się komplikuje. W przypadku liter „o”, „ж”, „а”, „ѣ”, „ѧ” ich zachowanie przewidują metoda dyplomatyczna *Zasad oddawania tekstu*, *Zasady dla źródeł ukraińskich*, *Zasady na Białorusi* i *Instrukcje sejmikowe*. Przy czym *Zasady dla źródeł ukraińskich* i *Zasady na Białorusi* dopuszczają zamianę litery „ѧ” na „я” dla publikacji źródeł od XIV w. Z kolei zamianę tych liter na odpowiednio „o”, „y”, „я” i „я” stosują *Zasady ZSRR* w metodzie naukowo-krytycznej, *Rekomendacje dla ML* dla źródeł z XVII w., *Rekomendacje dla Akt Państwa Rosyjskiego* oraz ML 5, ML 28, ML 131 i *Akta zjazdów*. Należy przy tym zauważyć, że dla litery „а” ML 28 zastosowało szczególne rozwiązanie – oddawanie jej jako „я” z kropką nad literą, tj. „я̣”.

Bardziej skomplikowane są przypadki użycia liter „ѣ” i „ѥ”. Jeśli chodzi o tę pierwszą, jej zachowanie przewidują *Rekomendacje dla ML* w przypadku ksiąg z I poł. XVI w. i (ze wskazanym wyżej zastrzeżeniem) w kopiach z końca XVI w., *Zasady ZSRR*, ale jedynie dla północnych dialektów języka rosyjskiego, *Rekomendacje dla Akt Państwa Rosyjskiego*, metoda dyplomatyczna w *Zasadach oddawania tekstu*, *Zasady dla źródeł ukraińskich* oraz *Instrukcje sejmikowe*. Zamiana tej litery na „e” jest zalecana w *Rekomendacjach dla ML* dla źródeł z końca XVI w., jeśli nie odpowiada ona fonetyce, oraz dla źródeł z XVII w., a także w *Zasadach ZSRR* poza przypadkiem północnych dialektów języka rosyjskiego i stosowana w ML 5 i ML 28. Natomiast przykłady podane w opisie metody naukowo-krytycznej *Zasad oddawania tekstu* wskazują, że dla wydania w języku ukraińskim oddawana jest ona jako „i”, a dla wydania w języku rosyjskim jako „e”.

Zachowanie litery „e” postulują metoda dyplomatyczna w *Zasadach oddawania tekstu*, *Zasady na Białorusi*, *Instrukcje sejmikowe*, *Rekomendacje dla ML* w przypadku ksiąg z I poł. XVI w. i (ze wskazanym zastrzeżeniem) w kopiach z końca XVI w. Jak można wnioskować z uwag poczynionych przy opisywaniu zasad metody dyplomatyczno-krytycznej w *Zasadach dla źródeł ukraińskich*, litera „e” powinna zostać zachowana w tych przypadkach, gdy istnieje ścisłe rozróżnienie pomiędzy funkcjami (fonetycznymi?), jakie pełnią litery „e” i „ѥ”. Z kolei przy użyciu metody krytyczno-dyplomatycznej *Zasady dla źródeł ukraińskich* przewidują zachowanie „e” na początku słowa (z określonymi wyjątkami) i po samogłosce.

W innych instrukcjach wydawniczych i edycjach spotykamy natomiast zasadę zamiany litery „ѥ”. Jej najczęściej spotykanym ekwiwalentem jest litera „e”. Takie rozwiązanie stosują *Rekomendacje dla ML* dla kopii z XVI w. (ze wskazanym zastrzeżeniem) i dla ksiąg z XVII w., *Rekomendacje dla Akt Państwa Rosyjskiego*, metoda krytyczno-dyplomatyczna w *Zasadach dla źródeł ukraińskich* (w środku słowa po spółgłosce), ML 5, ML 131 i *Akta zjazdów*. W przypadku metody naukowo-krytycznej w wymienionych przez *Zasady oddawania tekstu* przykładach zastosowano zamianę litery „ѥ” na „i” lub „и” dla wydań w języku ukraińskim oraz na „e”, „и” lub „ѣ” dla wydań w języku rosyjskim. Z kolei ML 28 zaproponowało jeszcze inne rozwiązanie: zamianę tej litery na „ѣ”.

Zachowanie litery „oy/ѣ” przewidziano w *Zasadach dla źródeł ukraińskich* i *Zasadach na Białorusi* oraz zastosowano w *Instrukcjach sejmikowych*. Natomiast w ML 28 i *Aktach zjazdów* zamieniono ją na „y”. Jeszcze inne rozwiązanie zaproponowano w *Rekomendacjach dla Akt Państwa Rosyjskiego*: zachowanie litery (digrafu) „oy”, ale zamianę litery „ѣ” na „y”.

Niewiele kontrowersji budzi zagadnienie oddawania digrafu „kr”, stosowanego na oznaczenie wybuchowego [g]. Jego zachowanie w edycji przewidują

*Rekomendacje dla ML* dla źródeł do końca XVI w. (odnośnie do źródeł z XVII w. kwestię tę pominięto milczeniem), metoda dyplomatyczna w *Zasadach oddawania tekstu* i *Zasady na Białorusi*. Stosują się do tej praktyki wydawcy wszystkich analizowanych publikacji: ML 5, ML 28, ML 131, *Akt zjazdów* i *Instrukcji sejmikowych*. Jedynie metoda naukowo-krytyczna w *Zasadach oddawania tekstu* przewiduje zamianę digrafu „kr” zgodnie ze współczesną ortografią – dla języka ukraińskiego jako „r”, a dla języka rosyjskiego jako „r”. O rozwiązaniu tej kwestii nie wspomniano natomiast w *Rekomendacjach dla Akt Państwa Rosyjskiego*. Ich autor przyjął zasadę zachowania w tekście „tylko litery „ѣ” i digrafu „oy”” oraz zamiany wszystkich innych na litery współczesnego alfabetu. *A contrario* można byłoby zatem wnioskować, że digraf „kr” powinien być zamieniony na literę „r”, ale podobnej zamiany brak w przytoczonych w *Rekomendacjach dla Akt Państwa Rosyjskiego* przykładach. Być może ze względu na specyfikę wydawanych akt problem ten po prostu nie został podjęty.

Kwestią rozmaicie rozwiązywaną jest natomiast sposób oddawania wyniesionego nad rząd znaku „’”, używanego w miejscu, w którym w analogicznych słowach we współczesnych językach wschodniosłowiańskich używane jest „и”, „й”, „і” lub „ї”. W wielu publikacjach (w tym niektórych analizowanych w ramach niniejszego artykułu) znak ten nazywany jest (jak się wydaje, błędnie) pajerkim<sup>32</sup>. Metoda dyplomatyczna w *Zasadach oddawania tekstu* przewiduje „zachowanie istniejących pajerków, ponieważ ich znaczenie dźwiękowe jest niejednoznaczne” i oddawanie go w postaci, którą można chyba uznać za pionową tyldę (kod Unicode: U+033E), czyli „’”.

Inne rekomendacje i zasady przewidują oddawanie tego znaku w postaci litery wstawionej w rząd, jednak zastosowane rozwiązania bywają różne. *Rekomendacje dla ML* dla źródeł do końca XVI w. zalecają oddawanie go jako „й”. Co ciekawe, w tym przypadku nie wspomniano o zaznaczeniu tej litery kursywą, mimo że *Rekomendacje dla ML* zalecają zaznaczanie w ten sposób liter wyniesionych nad rząd. Również w przytoczonych w *Rekomendacjach dla ML* przykładach nie zaznaczono tej litery kursywą. W *Zasadach na Białorusi* nie wskazano wprost rozwiązania tego problemu, ale z zasady niestosowania litery „й” oraz jednego z przykładów wstawiania w linię wyniesionych liter („каменецкии”), można wnioskować, że znak ten powinien być oddawany jako

<sup>32</sup> Odnośnie do dyskusji na temat znaczenia tego znaku por. *Введение*, [w:] *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 224 (1522–1530): 4-oji Teismų būtų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, par. S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius 1997, s. CXLIII; Т. Тимченко, А. Лифшиц, *К вопросу об издании Литовской Метрики*, „Новости Литовской Метрики” 2002, т. 6, с. 45; А.І. Дзярновіч, *Да партрэту літары «й» у Метрыцы ВКЛ*, [w:] *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага княства Літоўскага. Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 11-12 лістапада 2003 г.)*, Мінск 2005, s. 22-35.

„u” (tj. litera „и” zaznaczona kursywą). Podobna sytuacja występuje w *Rekomendacjach dla Akt Państwa Rosyjskiego*, gdzie również przytoczono zasadę niestosowania litery „й”, a z podanych przykładów można wywnioskować, że znak ten powinien zostać oddany przy pomocy litery „и” – nie jest natomiast jasne, czy zaznaczonej kursywą, czy nie.

Odnosnie do rozwiązania tej kwestii przy zastosowaniu metody naukowo-krytycznej z *Zasad oddawania tekstu* możemy jedynie wnioskować z przewidzianych w niej ogólnych zasad oddawania nieistniejących liter. Zgodnie z nimi w tym celu powinno się stosować litery współczesnego alfabetu języka wydania odpowiednio do ich współczesnego sposobu zapisu w tym języku, wstawiane w linię i nie zaznaczane. Z przykładu z Dodatku 2 do *Zasad oddawania tekstu* wynika, że omawiany znak został oddany jako „й”. *Rekomendacje dla ML* dla źródeł z XVII w. również nie określiły wprost, w jaki sposób oddać ów znak. Sformułowano w nich jedynie ogólną zasadę o dopuszczalności stosowania „й”. Trudno więc powiedzieć, czy zgodnie z nimi dla źródeł z XVII w. wydawca powinien użyć „и” czy „й” (bez kursywy, zgodnie z zasadą niezaznaczania kursywą wyniesionych liter). *Zasady dla źródeł ukraińskich* nie podają rozwiązania tego problemu przy zastosowaniu metody dyplomatyczno-krytycznej, zaś przy użyciu metody krytyczno-dyplomatycznej zalecają oddawanie tego znaku przy użyciu liter „и”, „і” lub „й”, w zależności od wymowy.

W różny sposób zagadnienie to rozwiązują wydawcy. W ML 5 i drugim tomie *Akt zjazdów* znak ten oddano przy pomocy litery „u”, a w ML 28, ML 131 i pierwszym tomie *Akt zjazdów* – litery „й”. Różne rozwiązania stosowano przy wydawaniu poszczególnych dokumentów spośród *Instrukcji sejmikowych*. Przy wydaniu instrukcji grodzieńskiej z 1571 r. do oddania omawianego znaku użyto litery „u”. W przypadku uchwały sejmiku brasławskiego zasadniczo stosowano znak przypominający pionową tyldę, tj. „’”, ale z nieokreślonych przez wydawcę przyczyn w niektórych miejscach użyto w tym celu litery „й” (jak: „кождый”, „грошеѣ”<sup>33</sup>). Jeszcze inne rozwiązanie zastosowano w przypadku instrukcji nowogródzkiej z 1587 r., gdzie użyto zarówno znaku przypominającego pionową tyldę, jak i znaku przypominającego „z” (tj. łacińskiej litery „z” w indeksie górnym), „w zależności od formy napisania go w rękopisie”<sup>34</sup>.

33 А. Радаман, *Соймікавая ухвала шляхты Браслаўскага павета 1600...*, s. 86.

34 Idem, *Інструкцыя соймака Новагародскага павета 1587...*, s. 164.



## Wnioski

Podsumowując, należy zauważyć, że w rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej teorii edytorstwa brak powszechnie przyjętych założeń teoretycznych przy publikacji źródeł cyrylickich z okresu wczesnonowożytnego. Założenia te wahają się od radykalnych propozycji oddawania tekstu źródła w postaci jak najbliższej grafice i ortografii oryginału do propozycji jego ograniczonej modernizacji. Do pierwszej grupy można zaliczyć założenia metody dyplomatycznej *Zasad oddawania tekstu* i metody dyplomatyczno-krytycznej *Zasad dla źródeł ukraińskich*. Do drugiej – zasady przewidziane przez *Rekomendacje dla ML* dla źródeł z XVII w. oraz założenia metody naukowo-krytycznej *Zasad ZSRR*. Skomplikowane wydają się założenia *Zasad dla źródeł ukraińskich*, szczególnie jeśli chodzi o wybór przez wydawcę zalecanego przez tę pozycję modelu edycji. Najbardziej rozbudowane, jeśli chodzi o praktyczne rozwiązania niektórych (choć nie wszystkich) kwestii wydawniczych, są natomiast *Zasady na Białorusi*.

Z analizy wybranych publikacji źródłowych wynika jednak, że większość wydawców ma tendencję do niestosowania radykalnych rozwiązań, takich jak te przewidziane przez metodę dyplomatyczną *Zasad oddawania tekstu* i metodę dyplomatyczno-krytyczną *Zasad dla źródeł ukraińskich*, i dokonuje bardziej lub mniej ograniczonej modernizacji tekstu. Wyjątkiem od tej tendencji są niektóre spośród wydanych przez A. Radamana *Instrukcji sejmikowych*.

W zakresie sposobu oddawania liter, które wyszły z użycia, najmniej kontrowersji wywołuje zagadnienie oddawania digrafu „kr”, zamianę którego zgodnie ze współczesną ortografią przewiduje jedynie metoda naukowo-krytyczna *Zasad oddawania tekstu*. Odnośnie części liter, jak „w”, „ж”, „а”, „ѣ”, „ѧ” i „oy/8” teoria i praktyka, z niewielkimi wyjątkami, postulują zazwyczaj dwa rozwiązania: zachowanie tych liter w tekście źródła lub zamianę ich na odpowiedniki współczesnego alfabetu cyrylickiego. Największą różnorodnością cechują się natomiast rozwiązania dotyczące oddawania liter „Ѣ” i „Ѥ” oraz znaku „’”. W ich przypadku rozwiązań proponowanych przez teorię i praktykę bywa więcej: oprócz ich zachowywania lub oddawania jako odpowiednio „e”, „e” oraz „и” lub „ѣ”, niektórzy z autorów i wydawców proponują oddawać daną literę przy użyciu jednej z kilku innych, przy czym rozstrzygnięcie tego wyboru powinno być dokonywane według zasad, które czasami wydają się nie do końca przejrzyste. Pojawiają się również rozwiązania polegające na wprowadzeniu nowych, niespotykanych w tekstach z epoki liter, jak liter z kropką lub jeszcze innych znaków graficznych.

Na zakończenie wypada również przedstawić rozwiązania, które przyjął nasz zespół w trakcie pracy nad wydaniem akt sejmikowych województwa wileńskiego z lat 1566–1655.

Ze względu na to, że w ramach przygotowywanej publikacji źródłowej sąsiadują ze sobą akta w języku polskim i ruskim, podjęliśmy próbę ustalenia zasad wydawniczych tak, by pogodzić ze sobą dwa sprzeczne cele: jednocześnie uwzględnić specyfikę tekstów w obu językach oraz w miarę możliwości ujednoczyć zasady wydawnicze. Wydało nam się to tym bardziej celowe, że edycje akt sejmikowych mają wszak długą tradycję i za zasadne uznaliśmy trzymanie się przyjętego w praktyce modelu ich wydawania. W związku z tym zdecydowaliśmy, że finalna propozycja naszego zespołu będzie kompromisem i wypadkową obu wskazanych tendencji. Zdawaliśmy sobie przy tym sprawę, że dokładna unifikacja zasad wydawniczych dla źródeł polskich i cyrylickich nie jest możliwa. Jednocześnie jednak naszym założeniem było konsekwentne stosowanie określonych przez nas zasad<sup>35</sup>.

Podstawą wydania dokumentów w języku polskim stała się dla nas *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do poł. XIX w.* K. Lepszego, choć z pewnymi modyfikacjami. Podstawowym przyjętym przez nas założeniem była w tym przypadku ograniczona modernizacja tekstu źródła. Dlatego też uznaliśmy, że oddawanie tekstu źródeł cyrylickich wraz ze wszystkimi charakterystycznymi cechami grafiki i ortografii oryginału wprowadzałoby dysonans względem sposobu wydania źródeł polskich. Z drugiej jednak strony, częściowo uznaliśmy za zasadne racje przemawiające za dokładnym oddawaniem oryginalnego tekstu dokumentu. Nie chcieliśmy też tworzyć własnego, siłą rzeczy arbitralnego sposobu daleko idącej modernizacji tekstu, staraliśmy się zatem w przypadku każdego z zagadnień decydować o sposobie jego rozstrzygnięcia z uwzględnieniem i wyważeniem tych racji, wybierając te spośród proponowanych w teorii i stosowanych w praktyce rozwiązań, które w danym przypadku najlepiej zgadzały się z naszymi założeniami.

Przyjęto zatem ogólną zasadę oddawania tekstu źródła w sposób dokładny, ale z pewnymi istotnymi ograniczeniami. Tekst został podzielony na wyrazy oraz, zgodnie z logiką wypowiedzi, na zdania i akapity. Spotykane w tekście skróty zostały rozszyfrowane, opuszczone litery zostały wstawione w nawiasie zwykłym, litery wyniesione ponad linię zostały wstawione w linii i oddane kursywą. Nie zaznaczano tytułów, czyli znaków diakrytycznych stosowanych przy zapisie liczb i skrótów, ani ich braku.

Kierując się wskazanymi wyżej założeniami, w zakresie sposobu oddawania stosowanych w tekście źródła liter, które we współczesnych językach wschodniosłowiańskich wyszły z użytku, uznano za stosowne oddawanie ich przy pomocy liter używanych współcześnie, tj. litery „e” oraz „ѣ” jako „e”; „ж” i „ѣ” jako „y”, „л” i „и” jako „я”; „ω” jako „o”. Zgodnie z oryginałem oddawano

<sup>35</sup> Na niekonsekwencję stosowania przez wydawców przyjętych przez siebie zasad wskazywali np. w odniesieniu do ksiąg *Метрики Литовской*: Т. Тимченко, А. Лифшиц, op. cit., s. 33.

natomiast zastosowanie dwuznaku „кг”, mającego oddawać w piśmie wybuchowe [g]. Używany w rękopisie znak „’” stosowany w miejscu, w którym we współczesnych językach wschodniosłowiańskich używane jest „й” lub „и”, oddawano w publikacji konsekwentnie jako „и”, zgadzając się z założeniami niewprowadzania do tekstu znaków obcych systemowi grafiki oryginału oraz oddawania nie fonetycznego, a graficznego znaczenia danej litery – w tym przypadku jako wyniesionego „и”.

Wypada wyrazić nadzieję, że przeprowadzona analiza przysłuży się kolejnym wydawcom źródeł cyrylickich, a wyciągnięte z niej wnioski i założenia przyjęte przy wydawaniu akt sejmikowych województwa wileńskiego staną się materiałem porównawczym, który pobudzi do dyskusji środowisko edytorskie.

## Bibliografia

### Źródła drukowane

- Akta sejmiku kowieńskiego z lat 1733-1795*, wyd. M. Jusupović, Warszawa 2019.
- Akta zjazdów stanów Wielkiego Księstwa Litewskiego*, opr. H. Lulewicz, t. 1: *Okresy bezkrólewí*, Warszawa 2006; t. 2: *Okresy panowań królów elekcyjnych XVI–XVII wiek*, Warszawa 2009.
- Dyaryusze sejmowe r. 1597, w dodatkach akta sejmikowe i inne odnoszące się do tego sejmu*, wyd. E. Barwiński, [w:] *Scriptores rerum Polonicarum*, t. 20, Kraków 1907.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, opr. K. Lepszy, Wrocław 1953.
- Lietuvos Didžiosios Kunigaištystės seimelių instrukcijos (1788–1790)*, par. R. Jurgaitis, A. Stankevič, A. Verbickienė, Vilnius 2015.
- Lietuvos Metrika (1569–1571): viešuju reikalu knyga 10*, par. L. Anužytė, A. Baliulis, Vilnius 2001.
- Lietuvos Metrika Knyga nr 531 (1567–1569): viešuju reikalu knyga 9*, par. L. Anužyte, A. Baliulis, Vilnius 2001.
- Lietuvos Metrika. Knyga nr 5 (1427–1506). Užrašymų knyga 5*, par. E. Banionis, Vilnius 1993.
- Lulewicz H., *Najstarsza znana instrukcja sejmikowa z Wielkiego Księstwa Litewskiego. Sejmik wileński przed sejmem warszawskim 1570 roku*, [w:] *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane profesorowi Janowi Sereďyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, Opole 2004.
- Metryka Litewska. Księga wpisów nr 131*, oprac. A. Rachuba, Warszawa 2001.
- Sahanovič H., *Vilniaus seimelio instrukcija pasiuntiniams į 1619 metų abiejų tautų respublikos seimą*, „Lietuvos istorijos metraštis” 2008, 1, Vilnius 2009.
- Wiadomości do dziejów polskich z Archiwum Prowincji Szląskiej*, wyd. A. Mosbach, Wrocław 1860.

- Акты Виленской археографической комиссии*, т. 1: *Акты Гродненского земского суда*, Вильно 1865; т. 2: *Акты Брестского земского суда*, Вильно 1867; т. 3: *Акты Брестского городского суда*, Вильно 1870; т. 4: *Акты Брестского городского суда*, Вильно 1870; т. 7: *Акты Гродненского городского суда*, Вильно 1874; т. 7: *Акты Виленского городского суда*, Вильно 1875; т. 21: *Акты Гродненского земского суда*, Вильно 1894; т. 34: *Акты относящиеся ко времени войны за Малороссию*, Вильно 1909 // *Akty Vilenskoj arheografičeskoj komissii*, t. 1: *Akty Grodnenskogo zemskogo suda*, Vil'no 1865; t. 2: *Akty Brestskogo zemskogo suda*, Vil'no 1867; t. 3: *Akty Brestskogo gorodskogo suda*, Vil'no 1870; t. 4: *Akty Brestskogo gorodskogo suda*, Vil'no 1870; t. 7: *Akty Grodnenskogo gorodskogo suda*, Vil'no 1874; t. 7: *Akty Vilenskogo gorodskogo suda*, Vil'no 1875; t. 21: *Akty Grodnenskogo zemskogo suda*, Vil'no 1894; t. 34: *Akty odnosâšiesâ ko vremeni vojny za Malorossii*, Vil'no 1909.
- Анішчанка Я.К., *Збор твораў у 6 т.*, т. 5: *Абывацелі правінцыі: Інструкцыі шляхецкіх сеймікаў беларускіх земляў ВКЛ (Літоўская правінцыя)*. Зб. дакум., выд. Я.К. Анішчанка, Мінск 2009 // *Aniščanka Ā.K., Zbor tvoraŭ ū 6 t.*, т. 5: *Abyvaceli pravincyi: Instrukcyi šlahieckih sejmikaŭ belaruskich zemlâŭ VKL (Litoŭskaâ pravincyâ)*. Zb. dakum., vyd. Ā.K. Aniščanka, Minsk 2009.
- Галубовіч В., «*Пры складанні ніжэйшага паклону*»: невядомая інструкцыя полацкай шляхты на сойм Рэчы Паспалітай 1639 г., „Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А: Гуманитарные науки. Исторические науки” 2020, nr 1 // Galubovič V., «*Pry skladannî nižejšaga pakloni*»: *nevâdomaâ instrukcyâ polackaj šlahty na sojm Rëčy Rëčy Paspalitaj 1639 g.*, „Vestnik Polockogo gosudarstvennogo universiteta. Seria A: Gumanitarnye nauki. Istoričeskie nauki” 2020, nr 1.
- Галубовіч В., Радаман А., *Інструкцыя полацкай шляхты на сойм 1608 [1609] г.*, „Commentarii Polocenses historici” (= „Полацкія гістарычныя запіскі”) 2006, т. 3 // Galubovič V., Radaman A., *Instrukcyâ polackaj šlahty na sojm 1608 [1609] g.*, „Commentarii Polocenses historici” (= „Polackiâ gistoryčnyâ zapiski”) 2006, т. 3.
- Каштанов С.М., *Методические рекомендации по изданию «Актов Русского государства»*, [w:] Idem, *Актовая археография* // Kaštanov S.M., *Metodičeskie rekomendacii poizdaniŭ «Aktov Russkogo gosudarstva»*, [w:] Idem, *Aktovaâ arheografiâ*.
- Лаппо И.И., *Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский повет и его сеймик*, Юрьев 1911 // Lappo I.I., *Velikoe knâžestvo Litovskoe vo vtoroj polovine XVI stoletia. Litovsko-russkij povet i ego sejmik*, Ūr'ev 1911.
- Любавский М.К., *Литовско-русский Сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства. Приложения*, Москва 1901 // Lûbavskij M.K., *Litovsko-russkij Sejm. Opyt po istorii učeždeniâ v svâzi s vnutrennim stroem i vnešnej žizn' ū gosudarstva. Priloženiâ*, Mockva 1901.

- Метадычныя рэкамендацыі на публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII–XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага), аўт.-склад. А.І. Груша, Мінск 2003 // Metadyčnyâ rëkamendacyi pa publi-kacyi rukapisnyh aktavyh kiryličnyh krynic u Belarusi (XIII–XVIII stst., peryâd Vâlikaga knâstva Litoŭskaga), aŭt.-sklad. A.Ī. Gruša, Minsk 2003.*
- Методические рекомендации по изданию и описанию материалов Литовской метрики, сост. А. Л. Хорошкевич, С. М. Каштанов, Москва – Вильнюс 1985 // Metodičeskie rekomendacii po izdaniû i opisaniû materialov Litovskoj metriki, sost. A. L. Horoškevič, S. M. Kaštanov, Moskva – Vil' nûs 1985.*
- Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга 28 (1522–1552). Кніга запісаў 28 (Копія канца XVI ст.), падр. В. Мянжынскі, У. Свяжынскі, Менск 2000 // Metryka Vâlikaga Knâstva Litoŭskaga. Kniga 28 (1522–1552). Kniga zapisaŭ 28 (Kopiâ kanca XVI st.), падр. V. Mânžynski, U.Svâžynski, Mensk 2000.*
- Німчук В., Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковно-слов'янською мовою української редакції. Проект, Київ 1995 // Nimčuk V., Pravila vidannâ pam'âtok, pisanih ukraïns'koŭ movoŭ ta cerkovno-slovâns'koŭ movoŭ ukraïns'koŭ redakції. Proekt, Kiïv 1995.*
- Правила издания исторических документов в СССР, 2-е издание, Москва 1990 // Pravila izdaniâ istoričeskih dokumentov v SSSR, 2-e izdanie, Moskva 1990.*
- Радаман А., Інструкцыя Новагародскага соймака паслам на варшаўскі вальны сойм 1598 г., „Сацыяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні” 2005, nr 2 // Radaman A., Īnstrukcyâ Novagarodskaga sojmika paslam na varšauški val'ny sojm 1598 g., „Sacyâl'na-ëkanamičnyâ i pravavyâ dasledavanni” 2005, nr 2.*
- Радаман А., Інструкцыя слонімскага перадсоймавага соймака, які адбыўся ў Слоніме 11 снежня 1602 г., соймавым паслам на кракаўскі вальны сойм Рэчы Паспалітай 1603 г., [w:] Вялікае Княства Літоўскае: палітыка, эканоміка, культура, cz. 1, Мінск 2017 // Radaman A., Īnstrukcyâ slonimskaga peradsojmavaga sojmika, âki adbyŭsâ ŭ Slonime 11 snežnâ 1602 g., sojmovym paslam na krakaŭski val'ny sojm Rëčypaspalitaj 1603 g., [w:] Vâlikae Knâstva Litoŭskae: palityka, ëkanomika, kul'tura, cz. 1, Minsk 2017.*
- Радаман А., Інструкцыя соймака Новагародскага павета паслам на элекцыйны сойм 1587 г., „Беларускі гістарычны агляд” 2003, t. 10, nr 1-2 (18-19) // Radaman A., Īnstrukcyâ Sojmika Novagarodskaga paveta paslam na ëlekcyjny sojm 1587 g., „Belaruski гіstaryčny aglâd” 2003, t. 10, nr 1-2(18-19)..*
- Радаман А., Інструкцыя шляхты Гарадзенскага павета паслам на Варшаўскі сойм 1572 г. з агульнаваяводскага соймака Троцкага ваяводства, які адбыўся ў Самілішках 9 снежня 1571 г., [w:] Гарадзенскі палімпсест. Дзяржаўныя ўстановы і палітычнае жыццё, XV–XX ст., рэд. А. Смаленчук, Н. Сліж, Гародня 2009 // Radaman A., Īnstrukcyâ Šlâhty Garadzenskaga paveta paslam na Varšauški sojm 1572 g. z agul'navaâvodskaga sojmika Trockskaga vaâvodstva, âki adbyŭsâ ŭ Samiliškah 9 snežnâ 1571 g., [w:] Garadzenski palimpsest. Dzâržauŭnyâ ŭstanovy i palityčnae žyccë, XV–XX st., rëd.A. Smalenčuk, N. Sliž, Garodnâ 2009.*

- Радаман А., *Соймікавая ухвала шляхты Браслаўскага паведа ад 19 снежня 1600 г. у кантэксце вайны Рэчы Паспалітай абодвух народаў са Швецыяй (1600–1629)*, [w:] *Браслаўскіячытанні. Матырыялы VI-йнавукова-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 150-й гадавіне з дня нараджэння браслаўскага лекара Станіслава Нарбута (1853–1926)*, 7-8 мая 2003 г., Браслаў 2003 // Radaman A., *Sojmikavaâ uhvala šlâhty Braslaŭskaga paveta ad 19 snežnâ 1600 g. u kantèksce vajny Rèčy Paspalıtaj abodvuh narodaŭ sa Švecyâj (1600–1629)*, [w:] *Braslaŭskiâ čytannì. Matyryâly VI-j navukova-kraâznajčaj kanferèncyi, prysvečanaj 150-j gadavìne z dnâ naradzènnâ braslaŭskaga lekara Stanislava Narbuta (1853–1926)*, 7-8 maâ 2003 g., Braslaŭ 2003.
- Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией*, т. 30, Юрьев 1914 // *Russkaâ istoričeskaâ biblioteka, izdavaemaâ Arheografičeskoj komissiej*, т. 30, Ūr'ev 1914.
- Сагановіч Г., *Інструкцыя паслам Ашмянскага паведа на канвакацыйны сойм 1632 г.*, „Беларускі гістарычны агляд“, 2007, т. 14, з. 1-2, с. 207-219 // Saganovič G., *Інструкыâ paslam Ašmânskaga paveta na kanvakacyjny sojm 1632 g.*, „Belaruski гістарычны агляд“, 2007, т. 14, з. 1-2, с. 207-219.
- Страшко В., *Правила передачі тексту кириличних документів XVI–XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів (Проект)*, Київ 1992 // Straško V., *Pravila predačì tekstu kiriličnih dokumentiv XVI–XVIII st. diplomatičnim i populârnim metodami ta rekomendacii dlâ zastosuvannâ cih pravil u vidannâh naukovogo i naukovopopulârnogo tipiv (Proekt)*, Kiïv1992.

## Opracowania

- Łopatecki K., *Edycje źródłowe akt sejmikowych: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość*, „Miscellanea Historico-Iuridica” 2015, т. 14, з. 2.
- Амброзяк Т., *Первая публикация сеймиковых документов Великого княжества Литовского*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 2021, nr 1 // Ambrozâk T., *Pervaâ publikaciâ sejmikovyh Dokumentov Velikogo knâžestva Litovskogo*, „Studia Slavica et Balcanica Petropolitana” 2021, nr 1.
- Бычкова М.Е., Хоруженко О.М., *Современные принципы издания кириллических документов Литовской метрики*, „Труды Института российской истории” 2009, вып. 8 // Byčkova M.E., Horuženko O.M., *Sovremennye principy izdaniâ kirilličeskih dokumentov Litovskoj metriki*, „Trudy Instituta rossijskoj istorii” 2009, вып. 8.
- Введение*, [w:] *Lietuvos Metrika. Knyga nr 224 (1522–1530): 4-oji Teismų būtų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, par. S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius 1997 // *Vvedenie*, [w:] *Lietuvos Metrika. Knyga nr 224 (1522–1530): 4-oji Teismų būtų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, par. S. Lazutka, I. Valikonytė ir kt., Vilnius 1997.
- Дзярновіч А.І., *Да партрэту літары «й» у Метрыцы ВКЛ*, [w:] *Актуальныя пытанні вывучэння і выдання Метрыкі Вялікага княства Літоўскага*.

*Матэрыялы міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 11–12 лістапада 2003 г.), Мінск 2005 // Dzárnovič A.I., Da partrètu lityry «j» u Metrycy VKL, [w:] Aktual'nyâ pytannì vuvučènnâ i vydannâ Metryki Vâlikaga knâstva Litoŭskaga. Matèryály mižnarodnaj navukova-praktyčnaj kanferèncyi (Minsk, 11-12 listapada 2003 g.), Minsk 2005.*

Каштанов С.М., *Актовая археография*, Москва 1998 // Kaštanov С.М., *Aktovâ arheografiâ*, Moskva 1998.

Таирова-Яковлева Т.Г., *Современное состояние украинской археографии (публикации источников раннего нового времени)*, „Вестник СПбГУ” 2014, Сер. 2, Вып. 4 // Tairova-Âkovleva T.G., *Sovremennoe sostoânie ukraïnskoj arheografii (publikacii istočnikov rannego novogo vremeni)*, „Vestnik SPBGU” 2014, Ser. 2, Vyp. 4.

Тимченко Т., Лифшиц А., *К вопросу об издании Литовской Метрики*, „Новости Литовской Метрики” 2002 // Timčenko T., Liščic A., *K voprosu ob Izdanii Litovskoj Metriki*, „Novosti Litovskoj Metriki” 2002.

## STRESZCZENIE

### Jak wydawać cyrylickie akta sejmikowe? Analiza rosyjskich, ukraińskich i białoruskich współczesnych zasad wydawniczych oraz wybranej praktyki edytorskiej. Część I

W artykule poddano analizie współczesne instrukcje wydawnicze i rekomendacje metodyczne dla publikacji źródeł cyrylickich sformułowane w edytorstwie rosyjskim, białoruskim i ukraińskim, oraz wybrane publikacje źródłowe dokumentów cyrylickich z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego z XVI–XVII w. Wskazane pozycje zostaną przeanalizowane pod kątem ogólnych założeń oddawania tekstu publikowanego źródła oraz konkretnych rozwiązań dotyczących sposobu oddawania w tekście edycji liter wykorzystywanych w oryginalnym dokumencie. Jak wynika z przeprowadzonej analizy, w rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej teorii edytorstwa brak powszechnie przyjętych założeń teoretycznych przy publikacji źródeł cyrylickich z okresu wczesnonowożytnego. Założenia te wahają się od radykalnych propozycji oddawania tekstu źródła w postaci jak najbliższej grafiki i ortografii oryginału do propozycji jego ograniczonej modernizacji. Założenia niektórych z rozpatrywanych rekomendacji mają ponadto skomplikowany i nie zawsze przejrzysty charakter. Większość wydawców analizowanych edycji nie stosuje rozwiązań polegających na ścisłym oddawaniu grafiki i ortografii tekstu, dokonując jego bardziej lub mniej ograniczonej modernizacji, choć od tej reguły spotykane są wyjątki. W zakresie sposobu oddawania liter, które wyszły z użycia, można dostrzec istnienie trzech grup zagadnień: takich, które przez większość teorii i praktyki są rozwiązywane w jednolity sposób (jak kwestia oddawania w tekście digrafu „kr”), takich, dla których zasadniczo spotykane są dwa rozwiązania: oddawanie danej litery lub zamiana jej na odpowiednik ze współczesnego alfabetu cyrylickiego oraz takie, które cechują się szerokim

wachlarzem możliwych i spotykanych rozwiązań. Do ostatniej grupy należą kwestie oddawania w tekście liter „Ѣ” i „ѣ” oraz znaku „’”. Przeprowadzona analiza pozwoliła sformułować wydawcom własne rozwiązania, które są wypadkową dwóch tendencji: uwzględnienia w jednej edycji specyfiki tekstów w językach polskim i ruskim oraz jednoczesnego ujednoczenia zasad wydawniczych. Rozwiązania te przedstawiono w postaci propozycji dla wydawców kolejnych analogicznych edycji źródłowych. W zakresie sposobu oddawania stosowanych w tekście źródła liter, które we współczesnych językach wschodniosłowiańskich wyszły z użytku zaproponowano oddawanie ich przy pomocy liter używanych współcześnie, pozostawienie w edycji dwuznaku „kr” oraz konsekwentne oddawanie znaku „’” jako „u”.

### SUMMARY

#### **How to Publish Cyrillic Sejmik Records? Analysis of Russian, Ukrainian and Belarusian Modern Publishing Principles and Selected Editorial Practice.**

##### **Part I**

The article analyzes contemporary publishing instructions and methodological recommendations for the publication of Cyrillic sources formulated in Russian, Belarusian and Ukrainian editing, as well as selected source publications of Cyrillic documents from the territory of the Grand Duchy of Lithuania from the 16th-17th centuries. The indicated publications will be analyzed from the point of view of the general assumptions of rendering the text of the published source, as well as specific solutions on how to render in the text of the edition the letters used in the original document. As the analysis shows, Russian, Ukrainian and Belarusian editorial theory lacks universally accepted theoretical assumptions when publishing Cyrillic sources from the early modern period. These assumptions range from radical proposals to render the text of the source as close as possible to the graphics and orthography of the original to proposals for its limited modernization. Moreover, the assumptions of some of the recommendations under consideration are complex and not always transparent. Most of the publishers of the analyzed editions do not apply the solution of strict rendering of the graphics and orthography of the text, making its more or less limited modernization, although exceptions to this rule are encountered. In terms of the way of rendering letters that have fallen out of use, one can see the existence of three groups of issues: those that by most of the theory and practice are resolved in a uniform way (such as the issue of rendering the digraph “kr” in the text), those for which, as a rule, two solutions are encountered: rendering a given letter or replacing it with an equivalent from the modern Cyrillic alphabet, and those that are characterized by a wide range of possible and encountered solutions. To the last group belong the issues of rendering the letters “Ѣ” and “ѣ” and the character “’” in the text. The analysis carried out allowed the publishers to formulate their own solutions, which are the resultant of two tendencies: to take into account in



one edition the peculiarities of the texts in two languages, and at the same time to unify the publishing rules. These solutions are presented in the form of proposals for publishers of subsequent analogous source editions. With regard to the way of rendering the letters used in the source text, which have fallen out of use in modern East Slavic languages, it has been proposed to render them using the letters used today, to leave the digraph “κγ” in the edition, and to consistently render the sign “’” as “’”.